
ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 330.322.21

Т. А. ТЕТЕРИНЕЦЬ,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та організації підприємств АПК
Білоруського державного аграрного технічного університету
(Республіка Білорусь, Мінськ)

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ЯК ФАКТОР КОМПЛЕКСНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ БЕЛАРУСІ

Проаналізовано структурні зміни основного капіталу в умовах модернізації економіки Білорусі та дано їх оцінку. Вивчено склад позаоборотних активів у галузевому і територіальному розрізі з позиції формування виробничого та інноваційного потенціалу. Детально розглянуто технологічну структуру основних засобів у різноманітних проекціях, виявлено ступінь її впливу на сталість розвитку економіки в цілому та зміцнення технологічного запасу зокрема. Досліджено динаміку руху основних засобів і визначено позитивні та негативні аспекти цього процесу.

Ключові слова: інвестиції, позаоборотні активи, основні засоби, нематеріальні активи, технологічна структура, рух основних засобів, рівень спрацювання, модернізація економіки.

T. A. TETERYNETS',
Cand. of Econ. Sci.,
Assoc. Prof. of the Chair of Economy and Organization of Enterprises of AIC,
Belarus State Agrarian Technical University
(Belarus Republic, Minsk)

STRUCTURAL CHANGES OF THE FIXED ASSETS AS A FACTOR OF THE COMPLEX MODERNIZATION OF BELAPUS' ECONOMY

The structural changes in the fixed assets under conditions of a modernization of Belarus' economy are analyzed, and their estimation is given. The composition of off-circulating assets in the sectoral and territorial aspects is studied from the position of the formation of productive and innovative potentials. The technological structure of fixed assets in various projections is considered in detail, and the degree of its influence on the steadiness of economy's development on the whole and the strengthening of a technological reserve, in particular, is revealed. The dynamics of motion of fixed assets is studied, and the positive and negative aspects of this process are determined.

Keywords: investments, off-circulating assets, basic means, nonmaterial assets, technological structure, motion of fixed assets, work-off level, modernization of the economy.

Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2011–2015 роки (далі – Програма) * є головним нормативно-правовим документом, який

---

* Об утверждении Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011–2015 годы : Указ Президента Республики Беларусь от 11.04.2011 г. № 136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=P31100136&p2={NRPA}>.

визначає основні вектори та пріоритети модернізації національної економіки на середньострокову перспективу. Її мета – зростання добробуту та поліпшення умов життя населення завдяки вдосконаленню соціально-економічних відносин, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Реалізація даної мети передбачає вирішення таких завдань:

– формування умов для розвитку людського потенціалу на основі створення повноцінної родини, зростання реальних доходів населення, покращення комфорту життя та здоров'я людей, підвищення рівня культури та якості освіти громадян;

– створення сприятливого клімату для підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі посилення мотивації до ефективної роботи та підвищення відповідальності працівників за результати і якість своєї праці;

– вдосконалення структури економіки на базі пріоритетного розвитку ресурсозберігаючих, наукомістких і високотехнологічних виробництв з вагомою часткою доданої вартості та прогресивних видів послуг.

Розв'язання зазначених завдань можливе тільки в умовах інтенсивної модернізації економіки, яка розвивається за інноваційним типом. Важлива роль у цьому процесі належить активізації інвестиційної діяльності, що забезпечує прогресивне відтворення основного капіталу як у галузевій, так і в регіональній проекціях.

Хоча Беларусь істотно просунулася вперед на шляху створення інноваційної економіки та прискореними темпами опановує випуск нової високоякісної продукції, все ж за попередні роки не вдалося повною мірою вирішити ряд проблем, які стримують розвиток країни. Збереглася недостатньо ефективна структура економіки, для якої є характерними висока імпорт-, матеріало- та енергомісткість продукції, що випускається, а також відносно низька продуктивність праці. Наслідком цього є недостатня конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва, зменшується ефективність інвестицій і повільними темпами збільшується обсяг залучення в економіку ПІІ, слабкою залишається сприйнятливість підприємств і організацій до інновацій.

Агрегованим показником, який відображає стан національної економіки у контексті інвестиційно-відтворювального розвитку, є структура позаоборотних активів. Частка основних засобів у ній дозволяє оцінити виробничий потенціал нематеріальних активів – інноваційну підприємливість підприємств. У цілому співвідношення її елементів свідчить про ефективність переливу інвестиційного капіталу в економічно активну операційну діяльність, що зумовлює дієвість відтворювальної політики (табл. 1).

Таблиця 1

Структура позаоборотних активів за видами економічної діяльності на початок 2012 р. *

(%)

Види економічної діяльності	Позаоборотні активи (усього)	у тому числі			
		основні засоби	дохідні вкладання в матеріальні цінності	вкладання в позаоборотні активи	нематеріальні активи
Усього.....	100	86,1	0,4	13,4	0,1
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство.....	100	92,8	0,1	7,1	0,01

Закінчення таблиці

Промисловість.....	100	82,6	0,4	16,9	0,1
у тому числі:					
гірничодобувна.....	100	86,5	0,02	13,5	0,04
обробна.....	100	80,5	0,5	18,8	0,2
Будівництво.....	100	94,9	0,2	4,9	0,01
Торгівля; ремонт авто- мобілів, побутових ви- робів і предметів особис- того користування.....	100	92,0	1,0	6,8	0,2
Транспорт і зв'язок.....	100	56,9	23,3	18,0	1,8
Фінансова діяльність.....	100	56,9	23,3	18,0	1,8

* Финансы Республики Беларусь : стат. сб. – Мн. : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 595 с.

Структура позаоборотних активів економіки є одним з ключових показників макроекономічної збалансованості з позиції відтворювального потенціалу. Її аналіз свідчить про високу концентрацію в них основних засобів і незначну питому вагу нематеріальних активів, що в умовах інноваційного розвитку є стримуючим фактором прогресивного зростання. Згідно з даними таблиці 1, практично в усіх галузях народного господарства понад 2/3 активів зосереджено у виробничих об'єктах (будівлях, спорудах, машинах, обладнанні, транспортних засобах), а в таких сферах діяльності, як сільське господарство, мисливство та лісове господарство, металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів, виробництво електричного, електронного та оптичного обладнання, виробництво транспортного обладнання, будівництво, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого користування, їх питома вага становить понад 90%. Ці факти свідчать про високу фондомісткість галузевої структури економіки, що склалася в доперебудовний період і націлена на забезпечення екстенсивного шляху розвитку за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції, а не покращення її якості.

Висока фондозабезпеченість підприємств технологічно застарілими позаоборотними активами виступає негативним фактором, який стримує зростання продуктивності праці та випуск конкурентоспроможної продукції. У комплексі з низькими темпами введення та ліквідації основних засобів, які формують у середньому 20-річний цикл їх оновлення, дана тенденція спричиняє технологічну відсталість виробництва, втрату конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках і, як наслідок, економічний регрес [1].

Одним з показників конкурентоспроможності продукції є структура зовнішньоторговельного обороту Республіки Беларусь. Більше половини білоруської продукції (56%) реалізується у межах ринків країн СНД, що свідчить про слабку диверсифікацію вітчизняних товарів на зовнішніх ринках і певним чином характеризує рівень їх конкурентоспроможності. За цим показником Беларусь істотно поступається своїм основним торговельним партнерам – Росії, Україні та Казахстану, сукупний вклад у структуру експорту яких становить 95%, імпорту – 96,5%. Питома вага зовнішньої торгівлі цих країн і країн СНД становить, відповідно, 15%, 42% і 25% *.

* Беларусь и страны СНГ : стат. сб. – Мн. : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 181 с.

Обмеженість традиційних товарних ринків загострює проблему підвищення ефективності виробництва і актуалізує необхідність комплексної та результативної модернізації економіки. В умовах розширення інтеграційних відносин у рамках функціонування Митного союзу та формування ЄЕП її вирішення набуває пріоритетного значення. Поряд з можливими сприятливими умовами для підвищення внутрішньої сталості економік держав – учасниць ЄЕП, гармонізації законодавства трьох країн, а також поглиблення інтеграції в межах ЄЕП виникають і приховані потенціальні загрози, зумовлені переміщенням товарів, послуг, капіталів та робочої сили. Вступ Росії до СОТ тільки посилює цей процес [2].

У даному контексті програма комплексної модернізації економіки Республіки Беларусь – провідний інструмент досягнення основних цілей Програми:

- зміна технологічної та галузевої структури економіки, підвищення її наукомісткості, створення та модернізація понад 1/3 наявних робочих місць, які забезпечують високий рівень доданої вартості продукції, що виробляється, ресурсо- та енергоефективності, збільшення питомої ваги сфери послуг;

- широке вбудовування в економіку інститутів приватної власності та вільного від адміністративних бар’єрів підприємництва, що дозволить увійти до 30 країн з найсприятливішими умовами для ведення бізнесу та залучення іноземних інвестицій;

- наближення економічного розвитку до середньоєвропейського рівня;

- входження до 50 країн з найвищим рівнем розвитку людського потенціалу.

Головна роль у цьому процесі належить технологічній модернізації економіки, націленій на забезпечення її інвестиційно-структурної перебудови, спрямованої на поступове заміщення традиційних галузей, які вичерпали свій життєвий цикл на технологічній базі, галузями високотехнологічного сектору, що використовують технології V і VI технологічних укладів. Результатом зазначених перетворень повинні стати структурні зміни основного капіталу як провідного елемента підвищення ефективності національної економіки.

Розглядаючи динаміку позаоборотних активів у часовому інтервалі, слід підкреслити неістотну зміну їх галузевої структури. За досліджуваний період по республіці у цілому спостерігається незначне зниження (на 3,5 процентного пункту) питомої ваги основних засобів у їх складі. Проте дані тенденції зумовлені збільшенням частки вкладень у позаоборотні активи, а не зростанням питомої ваги нематеріальних активів. Цей факт свідчить про подовження строків незавершеного будівництва та “замороження” капіталу. За аналізований період кількість об’єктів недомонтованого обладнання та незавершеного будівництва зросла в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, на транспорті і у зв’язку, а також будівництві, відповідно, на 0,3, 0,3 і 0,4 процентного пункту. Лідерами виступають такі сфери економіки, як промисловість і фінансова діяльність, де величина “замороженого” капіталу підвищилася, відповідно, у 1,4 і 1,7 раза*.

Співвідношення темпів зростання елементів позаоборотних активів підприємств дозволяє виявити структурні дисбаланси у складі основного капіталу.

---

* Финансы Республики Беларусь : стат. сб. – Мн. : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 595 с.

За цей період величина вкладень у позаоборотні активи збільшилася в 4,2 раза, основні засоби – у 3 рази, нематеріальні активи – у 1,7 рази. Дані тенденції свідчать про перелив капіталу із сфери активної участі у виробничому процесі у сферу нематеріалізованих затрат, які обтяжують баланс і не забезпечують високої віддачі. Низькі темпи зростання затрат на придбання нематеріальних активів тільки посилюють цей процес.

Питома вага нематеріальних активів у структурі позаоборотних активів свідчить про ступінь інноваційної активності підприємств. Проведений “НБК-груп” вибіркового аналізу фінансової звітності за 2011 р. провідних публічних іноземних компаній показує, що середнє значення співвідношення величини нематеріальних активів і сукупної величини позаоборотних активів становить близько 26%. Найбільшу питому вагу нематеріальних активів мають підприємства ІТ-сфери – 79%, за ними йдуть компанії, що працюють у галузі охорони здоров’я та зв’язку, – відповідно, 65% і 43%, замикають аналізовану вибірку підприємства атомної галузі – близько 5,5%. Промислові підприємства за цим показником займають проміжне становище – 24%. Порівнюючи наведені цифри з даними таблиці 1, можна дійти висновку щодо масштабної технологічної відсталості провідних галузей національної економіки від зарубіжних аналогів.

У Республіці Беларусь тільки у сфері фінансової діяльності частка нематеріальних активів становить 1,8% загального обсягу. В інших галузях їх питома вага є істотно нижчою (1%) і має тенденцію до зменшення. Частка нематеріальних активів по республіці у цілому скоротилася у 2 рази, у сільському господарстві та на транспорті вона залишилася незмінною – відповідно, 0,01% і 0,2%, у промисловості, будівництві, торгівлі – знизилася у 3 рази. Лідером традиційних технологій є охорона здоров’я, яка поступається перед світовими аналогами більш як на три порядки та скоротилася за останні декілька років у 5 разів. Ураховуючи визначальний ступінь впливу обробної промисловості, частка якої у ВВП становить 27,9%, інноваційний вектор діяльності її підгалузей виступає зумовлювальним фактором розвитку відтворювального потенціалу виробничого сектору економіки [3].

Набуття за традиційними ліцензіями нематеріальних науково-технічних досягнень – їх технічної документації або промислово освоєних ліцензій для їх подальшої матеріалізації у конкретні об’єкти техніки, технології, матеріалів і організації на їх базі сучасного промислового виробництва – є одним з перспективних шляхів модернізації економіки в умовах інноваційно-інвестиційного розвитку. Як свідчить практика, цей шлях потребує менших капіталовкладень порівняно із закупкою готових об’єктів техніки і технологій. Набуваючи нематеріальні активи та впроваджуючи їх у виробництво, реалізуючи нові технічні рішення та модернізуючи діючі технології, господарюючі суб’єкти активізують відтворювальні процеси, переорієнтовуючи їх у сферу інновацій.

Основними “новаторами” ідей у структурі обробної промисловості є підприємства з виробництва електричного, електронного та оптичного обладнання, які збільшили свої нематеріальні активи на 0,1 процентного пункту, з обробки деревини та виробництва виробів з дерева – на 0,2 процентного пункту, з виробництва машин і обладнання – на 0,4 процентного пункту. Водночас істотно знизився інноваційний потенціал організацій, які займаються виробництвом коксу, нафтопро-

дуктів і ядерних матеріалів – у 5 разів, резинових і пластмасових виробів – у 3,8 раза, підприємств верстатобудівної галузі – у 3,3 раза, хімічного виробництва – у 2,5 раза. Зазначені цифри свідчать про “чорну діру”, що з’явилась у сфері технологій, та істотне відставання республіки від передових західних держав.

В умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів, активізація іноземного інвестування у білоруську економіку є одним з основних інструментів технологічної модернізації. Планом заходів щодо виконання Програми передбачено активізацію пошуку, залучення стратегічних інвесторів і довгострокових інвестицій в економіку *. Дані заходи поряд з рештою передбачають розробку для іноземних інвесторів галузевих і регіональних карт інвестиційних пропозицій щодо створення нових виробництв і високопродуктивних робочих місць. Розв’язання даного завдання багато в чому зумовлене діючою регіональною структурою позаоборотних активів, а також можливістю її модернізації (табл. 2).

Таблиця 2
Структура позаоборотних активів в Республіці Беларусь на початок 2012 р.*

(%)

Області	Позаоборотні активи (усього)	у тому числі:			
		основні засоби	дохідні вкладення в матеріальні цінності	вкладення у позаоборотні активи	нематеріальні активи
Республіка Беларусь					
у цілому.....	100	86,1	0,4	13,4	0,1
Брестська.....	100	91,9	0,2	7,9	0,03
Вітебська.....	100	86,9	0,4	12,7	0,03
Гомельська.....	100	89,6	0,2	10,1	0,1
Гродненська..	100	86,8	0,3	12,9	0,03
Мінськ.....	100	78,8	1,0	19,8	0,4
Мінська.....	100	87,9	0,3	11,8	0,05
Могильовська	100	83,8	0,1	16,0	0,1

* Финансы Республики Беларусь : стат. сб. – Мн. : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 595 с.

Регіональна карта розподілу позаоборотних активів є аналогічною галузевій проекції. Як по республіці у цілому, так і в її областях відбувається зниження питомої ваги основних засобів і нематеріальних активів у загальному обсягу позаоборотних активів за одночасного збільшення вкладень. Незважаючи на зміни, що відбуваються, структура економіки регіонів залишається досить стабільною. Це призвело до того, що економічну погоду робить вузьке коло валоутворюючих підприємств, які формують понад 50% валового регіонального продукту (ВРП) і функціонують ще з часів СРСР. Тому у Вітебській, Гомельській, Гродненській і Могильовській областях найгостріше стоїть проблема створення нових виробництв з метою зниження залежності їх розвитку від впливу домінуючих підприємств. Даний факт зумовив існуюче збільшення вкладень у позаоборотні активи в цих областях, зростання яких становило, відповідно, 4,9, 1,5, 2,4 і 7 процентних пунктів. У перспективі ці вкладення, матеріалізуючись у натурально-речо-

* Об утверждении мероприятий по выполнению Программы социально-экономического развития Республики Беларусь : Постановление Совета министров Республики Беларусь от 11.07.2011 г. № 942 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21100942&p2={NRPA}>.

вій формі, приносять економічну вигоду та сприятимуть перерозподілу навантаження між валоутворюючими підприємствами.

Незважаючи на це, оцінка структури територіального розподілу позаоборотних активів свідчить про її неефективність. Динаміка змін її елементів має пропорційний характер, у цілому не змінюючи регіональну картину активів, що визначає її статичність. Рівень концентрації основних засобів не взаємопов'язаний з результативними показниками роботи регіону. Так, за підсумками 2012 р., найменше зростання ВРП зафіксовано у Мінську (95,7%) і Брестській області (100,5%). При цьому питома вага основних засобів у структурі позаоборотних активів у Мінську є найнижчою (78,8%), а у Брестській області – найвищою (91,9%). Це свідчить про нераціональне та неефективне структурування і використання активів у регіонах республіки.

Модернізація регіональної структури основного капіталу повинна перебувати в тісному взаємозв'язку з динамікою чисельності населення в цілому і в окремих галузях зокрема. Враховуючи яскраво виражену сільськогосподарську спеціалізацію окремих регіонів країни, зміна трудового потенціалу істотно впливає на формування відтворювальної потужності регіонів. Згідно з прогнозними оцінками, до 2032 р. чисельність населення у сільській місцевості Беларусі зменшиться на 472 тис. осіб (понад 40% загальної частки скорочення сільського населення республіки припадатиме на Вітебську та Гродненську області).

З урахуванням низької продуктивності виробничої структури та високого ризику зменшення чисельності трудових ресурсів, на перший план виходять питання активізації використання нематеріальних активів як фактора інноваційної активності. Як по республіці у цілому, так і у розрізі регіонів спостерігається зниження частки ліцензій, що набуваються, і патентів у загальному обсягу позаоборотних активів підприємств. Найбільше значення зафіксовано у Брестській області – питома вага нематеріальних активів скоротилась у 6 разів, Мінській – у 4 рази, у Мінську – в 1,25 раза. У решті областей (за винятком Гомельської, де цей показник не змінився) кількість ноу-хау знизилася майже у 3 рази *. Зазначені тенденції багато в чому пояснюють низьку ефективність виробництва та уповільнення темпів зростання макроекономічних показників.

У структурі активів організацій основні засоби займають одне з центральних місць і є найважливішою частиною (1128,9 трлн. руб., або 136,0 млрд. дол., включаючи незавершене будівництво) національного багатства Республіки Беларусь, яке сьогодні становить 1333,4 трлн. руб., або 158,7 млрд. дол. (без урахування вартості землі, надр і лісів) **. Ефективне їх використання сприяє оптимальному та економічному споживанню інших видів ресурсів. Завдяки впровадженню новітньої техніки та сучасних технологій організації здатні збільшити продуктивність праці, виробляти інноваційну продукцію, знижувати її собівартість і, відповідно, підвищувати власну конкурентоспроможність і відкривати нові перспективи. Якісний і кількісний склад основного капіталу справляє визначальний вплив на темпи економічного зростання. Рівень технологічної оснащеності виробництва, швидкість оновлення та вибуття виробничих потужностей визначають інтенсивність модернізації економіки.

* Финансы Республики Беларусь : стат. сб. – Мн. : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – С. 595.

** Статистический ежегодник Республики Беларусь. – Мн. : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 715 с.

Технологічна структура основних засобів являє собою співвідношення між активною частиною основних засобів (робочі машини, обладнання та ін.) та їх пасивною складовою (зокрема, будівлі та споруди). Вона має визначальний вплив на стратегію і тактику розвитку як окремої організації, так і економіки в цілому. Підвищення технічної оснащеності супроводжується стабільністю або незначним збільшенням потреби у будівлях і спорудах та більш швидким зростанням потреби у машинах, обладнанні, приладах, апаратах та інших активних елементах основних засобів (табл. 3).

Таблиця 3

Технологічна структура основних засобів (на початок року) *

(%)

Показники	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Основні засоби.....	100	100	100	100	100	100	100
у тому числі:							
активна частина **.....	32,33	33,32	32,63	33,94	35,07	34,15	35,40
будівлі та споруди.....	51,58	50,36	50,39	55,63	54,19	54,60	51,96
інші об'єкти.....	10,09	16,32	16,98	10,43	10,74	11,25	12,64

* Розраховано автором.

** За методологією Національного статистичного комітету Республіки Беларусь, до активної частини основних засобів належать групи об'єктів “Машини та обладнання” і “Транспортні засоби”.

Згідно з даними таблиці 3, технологічна структура основних засобів може зазнати неістотних змін, коливання яких мають постійний характер. Водночас слід констатувати постійність переважання у ній пасивної складової основного капіталу, яка протягом усього досліджуваного періоду перевищує 50%. Досить низька частка робочих машин, технологічного обладнання, транспортних засобів у складі основного капіталу при одночасному зростанні фондомістких вкладів свідчить про формування затратної економіки. Формальне збільшення позаоборотних активів за рахунок їх капіталізації призводить до негативних структурних зрушень в економіці та виникнення макроекономічних дисбалансів.

Збільшення нагромадження пасивної частини позаоборотних активів провокує “заморожування” капіталу і, як наслідок, зниження його економічної корисності. Значним проявом останньої є зменшення швидкості оборотності та відтворення основного капіталу, а також уповільнення темпів реінвестування внаслідок опосередкованої участі у виробничому процесі. Наявні зміни у технологічній структурі валового капіталу створюють ілюзію підвищення ефективності нагромадження в усіх галузях господарства у напрямі збереження трудових і матеріальних затрат.

Протягом досліджуваного періоду зростання ВВП становило понад 40% при збільшенні інвестицій в основний капітал майже у 2,5 раза (рис. 1). Досить високі темпи економічного зростання в сукупності з нераціональним розподілом інвестиційних ресурсів за інших рівних умов призводять до зниження ефективності нагромадження основного капіталу, оскільки ефективність інвестицій зменшується із збільшенням їх обсягу. Дія зазначених об'єктивних закономірностей проявляється в тому, що кожний додатковий процент зростання ВВП може вимагати дедалі більшого зростання як одноразових капітальних, так і поточних затрат [4].

На фоні структурної перебудови світової економіки, що розгортається на базі нових технологій, у технологічній структурі білоруської економіки спостерігається-

ся регрес, зужується потенціал зростання сучасного та нового технологічного укладів, економіка втрачає здатність до самостійного відтворення. При цьому держава продовжує пасивну економічну політику, не використовуючи загальноприйняті у світі інструменти стимулювання науково-технічного прогресу та не створюючи механізми генерування довгострокових інвестицій в освоєння нових технологій.

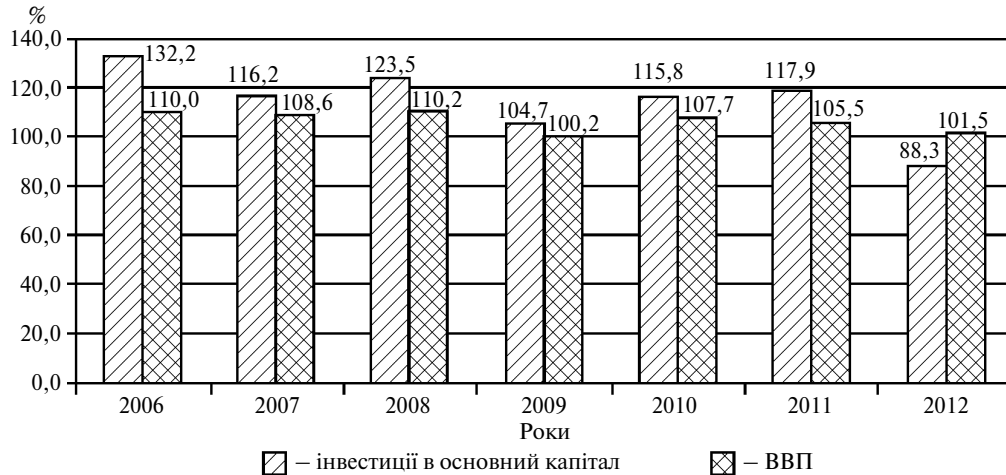

Рис. 1. Динаміка інвестицій в основний капітал і ВВП у порівнянних цінах

Забезпечуючи нагромадження фондів підприємств і виробничого потенціалу, інвестиції безпосередньо впливають на поточні та перспективні результати господарської діяльності. Інвестування повинно здійснюватися в ефективних формах, оскільки вкладення коштів у морально застарілі засоби виробництва та технології не матимуть позитивного економічного ефекту.

Співвідношення темпів приросту ВВП та інвестицій в основний капітал є одним з головних індикаторів інвестиційного потенціалу країни. За досліджуваний період для вітчизняної економіки є характерною випереджаюча тенденція залучення інвестицій відносно темпів зростання ВВП. У 2012 р. 1% приросту інвестицій в основний капітал забезпечив 0,3% приросту ВВП, що свідчить про їх низьку віддачу та ефективність використання.

У 2012 р. економіка республіки формувалась як під впливом інфляційного фактора, так і за рахунок зміцнення експортного потенціалу, що, звичайно, позначилося на основних макроекономічних показниках. У цей період, хоч і низький, але додатний темп зростання ВВП (порівняно із зниженням рівня інвестицій в основний капітал) створює ілюзію підвищення ефективності їх використання та зростання капіталовіддачі. Насправді основний макроекономічний індикатор сформувався з урахуванням внутрішньореспубліканських галопуючих цін, які збільшують його номінальне значення. У структурі інвестицій відбулись істотні зміни: хоча і невеликий, але додатний темп зростання ПІІ (106,5%) забезпечив пом'якшення інфляційного тиску на загальний обсяг інвестиційних ресурсів. Темп зростання дефлятора ВВП був дещо вищим від індексу цін інвестицій в основний капітал. Дана ситуація спровокувала номінальне збільшення капіталовіддачі, незначна частка якої забезпечена припливом іноземних інвестицій.

Незважаючи на зниження у 2012 р. темпів надходження ПІІ порівняно з динамічним зростанням у попередні роки, їх динаміка має позитивний харак-

тер. Цей вид ресурсів забезпечує безпосереднє відтворення основного капіталу і надходження у країну нового високотехнологічного обладнання, що багато в чому сприяло стабілізації відтворювальних процесів і формуванню приросту ВВП. Збільшення на 1% ПП в економіку країни дозволило досягти 0,23% приросту основного макроекономічного показника. Зниження питомої ваги іноземних інвестицій на 0,1 процентного пункту в їх загальному обсягу відбулося за рахунок переструктурування джерел. Випереджаючий темп зростання державного фінансування інвестиційної діяльності, який за рахунок місцевих і республіканських бюджетів становив, відповідно, 125,6% і 110,4%, сприяв незначному (з 3,0% до 2,9%) зниженню частки іноземних інвестицій у 2012 р. порівняно з 2011 р.

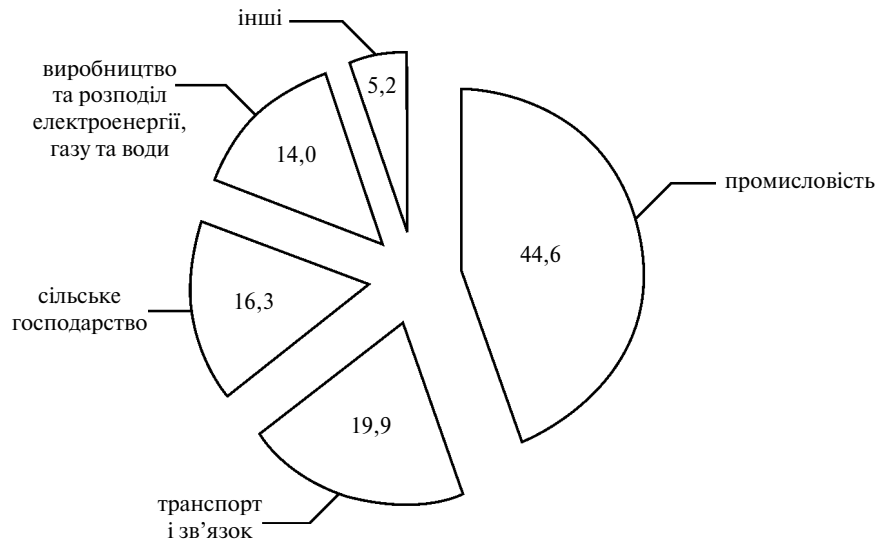
Складність даної ситуації полягає в штучному перепливі грошей в інвестиційну сферу. Зниження темпів зростання основних ринкових інструментів фінансування інвестиційних процесів свідчить про деструктивні зміни у відтворювальній сфері. Темпи зниження власних засобів за рахунок недонарахування амортизації до попереднього періоду становили 17,4%, кредитів банків за рахунок 3–4-кратного підвищення ставок за кредитами — 27,9%. Зазначені тенденції зумовили переструктурування джерел інвестицій в основний капітал: частка внутрішнього фінансування збільшилась у 2012 р. з 37,8% до 41,1%, при цьому питома вага кредитування знизилася з 35,8% до 26,1%.

На перший погляд дана ситуація має позитивну спрямованість: збільшення власних засобів у структурі інвестицій в основний капітал свідчить про зміцнення внутрішнього відтворювального потенціалу. Водночас зменшення позикових коштів у загальному обсягу інвестицій говорить про зниження закредитованості економіки. Проте виявлення причин зазначених тенденцій свідчить про протилежне. Високі процентні ставки за кредитами, зумовлені високим рівнем інфляції, негативно вплинули на можливість підприємств залучати позикові ресурси. У цих умовах ефективність використання кредитних ресурсів істотно знизилася. Збільшення частки власних засобів викликано переструктуруванням джерел, а не збалансованістю вхідних інвестиційних потоків. Частка амортизаційних відрахувань у структурі затрат на виробництво скоротилася з 5,2% до 3,9%. Це свідчить про збільшення прибутку у складі внутрішніх інвестицій, формування якого також відбувалося під впливом інфляційного фактора. Обчислення амортизації та включення цих витрат у собівартість здійснювалися від вартості основних засобів, переоцінених у 2012 р. на базі темпів зростання цін у 2011 р. Тим самим ступінь впливу інфляції на амортизаційні відрахування був дуже малим порівняно із ступенем впливу на прибуток. Як наслідок, останній, штучно збільшуючись у розмірах, просто поглинув реальні інвестиції.

Усе перераховане відображає ступінь впливу інвестиційних ресурсів на темпи економічного зростання та одночасно на ефективність їх використання. Збільшення валового нагромадження основного капіталу в економіці протягом динамічних темпів зростання інвестицій у 2006–2011 рр. не забезпечувало створення інвестиційного запасу, здатного нівелювати вплив негативних зовнішньоекономічних факторів і забезпечити макроекономічну стабілізацію.

Прогресивне економічне зростання є нереальним в умовах відсталого технологічної структури основних засобів. Інтенсивний шлях розвитку передбачає пере-

орієнтацію економіки на випуск якісної, конкурентоспроможної продукції, що можливо тільки в умовах високотехнологічного виробництва. Це багато в чому зумовлено існуючою динамікою надходження інвестицій і галузевою структурою розподілу основного капіталу (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл основних засобів за видами економічної діяльності на початок 2012 р. (%)

Більша частка основних засобів сконцентрована у промисловому комплексі республіки, 28,3% яких зосереджено в обробних галузях. Транспорт і зв'язок посідають 2-ге місце – питома вага основних засобів яких становить 20%, причому їх частка має тенденцію до зростання в загальному обсягу основного капіталу.

Водночас технологічна структура основних засобів у розрізі названих галузей, у тому числі обробної промисловості, підвладна деструктивним змінам. Протягом останніх років спостерігається істотне збільшення капіталомісткості складу позаоборотних активів у бік їх пасивної складової. У сільському господарстві відносний приріст таких матеріальних активів, як будівлі, споруди та передавальні пристрої становив 1,2 процентного пункту при одночасному зниженні активної частини основних засобів на 0,9 процентного пункту. У промисловості частка пасивного капіталу становить 55,8%, і в останні кілька років це співвідношення залишається практично незмінним.

Серйозні побоювання викликає структура основного капіталу в розрізі підгалузей обробної промисловості. Найважливіші сфери, що формують фундамент технологічної модернізації економіки, підвладні істотній капіталізації пасивних позаоборотних активів. Вагоме зростання даної частини основного капіталу спостерігається у таких галузях, як виробництво машин і обладнання; виробництво електричного, електронного та оптичного обладнання; виробництво транспортних засобів і обладнання; хімічне виробництво тощо. На початок 2012 р. питомий приріст таких матеріальних активів, як будівлі, споруди та передавальні пристрої у зазначених галузях становила 16,9%.

Реструктуризація економіки на базі комплексної модернізації передбачає, поряд з удосконаленням системи управління, формування діючого технологіч-

ного запасу. Розв’язання цього завдання можливе в умовах істотної перебудови структури основного капіталу, яка являє собою як причину, так і наслідок ефективності інвестиційної політики держави. Посилення інвестиційно-відтворювального потенціалу країни повинне ґрунтуватися на капіталізації активної складової основного капіталу, який безпосередньо забезпечує виробництво високоякісної конкурентоспроможної продукції. Тільки в такому випадку є можливим сталий розвиток економіки на базі збалансованої зовнішньоекономічної діяльності та зростання продуктивності праці, добробуту населення.

Інтенсивність зміни технологічних укладів у цілому та зміцнення відтворювального потенціалу зокрема багато в чому зумовлені швидкістю руху основного капіталу. Приватними характеристиками цього процесу є показники руху основних засобів – коефіцієнти оновлення та ліквідації (рис. 3).

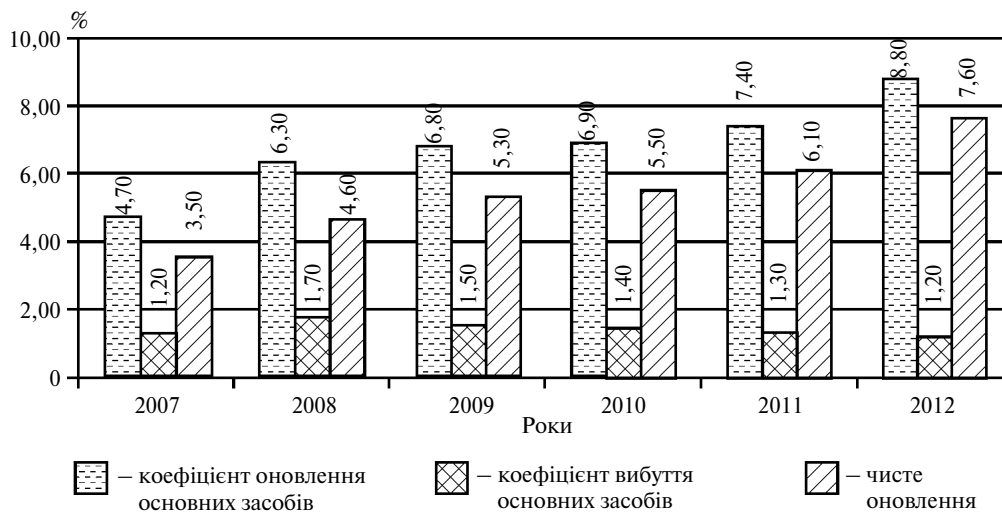

Рис. 3. Динаміка руху основних засобів на початок року

Згідно з рисунком 3, динаміка оновлення основного капіталу має позитивний характер. Коефіцієнт введення основних засобів постійно зростає, що свідчить про збільшення швидкості його оновлення та реновації. Скорочення строків відтворення позаоборотних активів позитивно впливає на технічне та технологічне переозброєння виробничої бази.

Важливим є стійкість тренду чистого оновлення основного капіталу, яке являє собою різницю між введенням основних засобів та їх вибуттям. Такий показник більшою мірою характеризує інтенсивність відтворювальних процесів, оскільки відображає чистий приріст вартості активів, які забезпечують відтворення фізично та морально спрацьованого основного капіталу. Інакше кажучи, це та частина основних засобів, яка безпосередньо формує технологічний та інвестиційний потенціал країни.

Водночас, аналізуючи швидкість вибуття основних засобів, слід зазначити можливість виникнення прихованої загрози, що проявляється у низьких темпах списання основного капіталу. Практика показує, що уповільнення вибуття основних засобів є економічно виправданим в умовах технологічно прогресивної оснащеності підприємств. З огляду на невисоку наукомісткість ВВП, в Республіці Бела-

русь цей показник є значно меншим від 1%. Недосконала технологічна структура інвестицій і основного капіталу, досить високі рівень спрацювання основних засобів та динаміка їх вибуття викликають ряд дискусійних запитань.

Враховуючи велику капіталомісткість вітчизняних підприємств у сукупності з переважним використанням III і IV технологічних укладів, можна зробити висновок про нагромадження значної частини надлишкового капіталу. У цьому разі низька швидкість його вибуття істотно гальмує відтворювальні процеси, знижує інвестиційну активність суб'єктів господарювання, а також можливості нагромадження та перерозподілу фінансових ресурсів з метою зміцнення та реновації технологічного запасу. Гальмування процесів ліквідації застарілих активів у сукупності з високим ступенем фізичного спрацювання основних засобів знижують інтенсивність та ефективність технологічної модернізації (рис. 4).

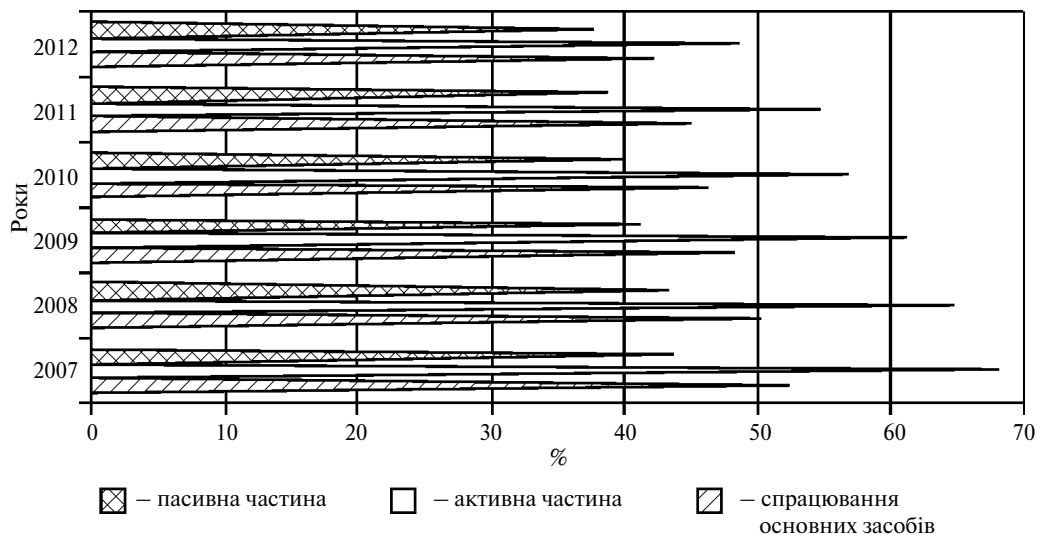

Рис. 4. Рівень спрацювання основних засобів на початок року

Низькі темпи вибуття основних засобів істотно звужують технологічний простір для їх відтворення. Виникає проблема зниження здатності заміни фізично спрацьованих та морально застарілих основних засобів на нове, продуктивніше обладнання. В іншому випадку це призводить до необґрунтованого збільшення капіталомісткості виробництва і, як наслідок, зниження його економічної корисності.

Аналізуючи ступінь спрацювання основних засобів у розрізі основних технологічних груп, слід відзначити критичний рівень його активної частини, який нині становить трохи менше, ніж 50%. В умовах модернізації економіки, спрямованої на забезпечення технологічного переозброєння, розв'язання цього завдання набуває першорядного значення. У даному випадку динаміка та інтенсивність руху структурних складових основного капіталу мають визначальний вплив на швидкість відтворювальних процесів зокрема і структурної перебудови економіки в цілому (табл. 4).

Поряд із збільшенням швидкості оновлення активної складової основних засобів слід відзначити уповільнення темпів їх вибуття. У сукупності з пози-

тивним ефектом, який проявився у вигляді приросту нового, продуктивнішого капіталу, проблема заміни спрацювання його частини не втрачає своєї актуальності. Реалізація стратегії комплексної модернізації, що забезпечує прискорену зміну технологічних укладів, є неможливою в умовах низькотехнологічного виробництва. Машина та обладнання, які займають найбільшу питому вагу у структурі активної частини основного капіталу, в процесах реновації та прискореного заміщення самостійно відтворюють свій ресурс, тим самим зміцнюючи технологічний потенціал країни. Зниження темпів їх вибуття сприяє збереженню існуючого технологічного укладу, для якого є характерними низька продуктивність та значна матеріаломісткість. В умовах високої ресурсо- та енергозалежності країни від кон'юнктури зовнішнього ринку скорочення технологічного запасу, зниження швидкості заміни та перелив капіталу з активної у пасивну сферу обігу забезпечують екстенсивний, а відповідно, безвихідний шлях розвитку.

Таблиця 4

Рух основного капіталу в розрізі основних технологічних груп

(%)

Коефіцієнти	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Оновлення активної частини основних засобів..	7,0	9,3	10,6	10,5	10,3	13,3	12,5
Оновлення пасивної частини основних засобів..	1,9	2,9	3,8	4,0	4,3	2,8	–
Ліквідації активної частини основних засобів....	0,3	3,2	2,9	2,9	2,5	2,3	1,3
Ліквідації пасивної частини основних засобів....	2,1	1,6	0,7	0,5	0,5	0,5	–

* Розраховано автором.

Таким чином, необхідно відзначити недосконалість технологічної структури основного капіталу. Висока концентрація капітальних об'єктів є наслідком не-дійової політики розподілу інвестицій і сприяє їх “заморожуванню” та зниженню ефективності використання.

Незважаючи на позитивні тенденції, що намітились, у сфері зниження рівня спрацювання основних засобів як у цілому по республіці, так і в розрізі основних технологічних груп, цей рівень залишається ще досить високим порівняно не тільки з розвинутими, але й з багатьма країнами, що розвиваються. Подібна ситуація є свідченням повільних відтворювальних процесів, що зумовлено рядом причин:

- відновленням і стабілізацією економічних процесів у країні, зумовлених залежністю вітчизняної економіки від кон'юнктури зовнішнього ринку;
- істотним звуженням можливостей додаткового залучення основних факторів виробництва у зв'язку з обмеженням необхідних ресурсів;
- скороченням строків морального спрацювання активної частини основних виробничих фондів;
- прискоренням нових видів машин і обладнання, технологічних процесів у розвинутих країнах, а також їх переходом на інноваційний тип розвитку з форсованою зміною діючих технологічних укладів;
- неефективністю використання інвестиційних ресурсів, які направляються на цілі відтворення та оновлення основних засобів.

Розв'язання зазначених проблем багато в чому зумовило вдосконалення діючої інвестиційної політики, націленої на технологічне відтворення основного капі-

талу та посилення концентрації його активної складової. В умовах комплексної модернізації економіки її головними рисами повинні стати:

- масштабність розширеного відтворення основних засобів, яке характеризується високими темпами нарощування активного виробничого апарату;
- оновлення основних засобів переважно на новій технічній базі та матеріалізація останніх досягнень науково-технічного прогресу;
- перенесення центру ваги у відтворювальному механізмі не на відшкодування та заміщення діючих основних засобів, а на їх технічне переоснащення і реконструкцію (реалізація вимог науково-технічного прогресу до відтворення основних засобів і його виробничо-технічної бази зумовлює зрушення у зовнішньогалузевих пропорціях відтворювального процесу, в результаті чого випереджальними темпами розвиваються галузі, що визначають технічний прогрес);
- зміцнення власного технологічного та інноваційного потенціалу за рахунок зростання наукомісткості та зниження ресурсомісткості виробничого сектору;
- посилення соціальної ролі розширеного відтворення як важливого фактора збереження та використання природних багатств (вимоги до охорони здоров'я і техніки безпеки, покращення умов праці, промислової естетики та навколишнього природного середовища стають дедалі жорсткішими, що викликає необхідність у встановленні нового, досконалого обладнання);
- інтернаціоналізація відтворення основних засобів (зміцнення інтеграційних зв'язків у рамках Митного союзу та ЄПІ стає дедалі важливішим фактором відтворення основних засобів; затвердження спільних інвестиційних програм дозволяє створювати та експлуатувати основні виробничі фонди, особливо їх активну частину, багатьом країнам, які зацікавлені в їх виробництві).

Список використаної літератури

1. *Тетеринец Т.А.* Воспроизводственно-инвестиционное развитие Республики Беларусь: отраслевая и территориальная асимметрия / Условия экономического роста в странах с рыночной экономикой : матер. VI Межд. науч.-практ. конф. 25–26 апр. 2013 г. – Переяслав-Хмельницкий : ГВУЗ “Переяслав-Хмельницкий гос. пед. ун-т им. Григория Сковороды”, 2013. – Вып. 20/2. – С. 358–366.
2. *Корнеевец И.С.* Модернизация экономики как необходимое условие эффективного инновационного развития Беларуси // Экономика и управление. – 2011. – № 3 (27). – С. 84–90.
3. Вовлечение в экономический оборот интеллектуального потенциала российских предприятий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbkg.ru/upload/Vovlechenie_v_economicheskii_oborot_intellektualnogo_potenciala_rossiyskih_predpriyatij.pdf.
4. *Комков В.* Проблемы экономического роста в Республике Беларусь // Банковский вестник. – 2013. – № 16 (597). – С. 3–6.

References

1. *Teterinets T.A.* *Vosproizvodstvenno-investitsionnoe razvitie Respubliki Belarus': otraslevaya i territorial'naya asimetriya, v: Usloviya Ekonomicheskogo Rosta v Stranakh s Rynochnoi Ekonomikoi* [The reproductive-investment development of the Belarus

Republic: sectoral and territorial asymmetries, in: Conditions for Economic Growth in Countries with Market Economy]. Pereyaslav-Khmel'nitskii, G. Skovoroda State Univ., 2013, pp. 358–366 [in Russian].

2. Korneevets I.S. *Modernizatsiya ekonomiki kak neobkhodimoe uslovie effektivnogo innovatsionnogo razvitiya Belarusi* [Modernization of the economy as a necessary condition of the efficient innovative development of Belarus]. *Ekonomika i Upravlenie – Economy and Management*, 2011, No. 3 (27), pp. 84–90 [in Russian].

3. *Vovlechenie v ekonomicheskii oborot intellektual'nogo potentsiala rossiiskikh predpriyatii* [Involving the intellectual potential of Russian enterprises in the economic turnover], available at: http://www.nbkg.ru/upload/Vovlechenie_v_economicheskii_oborot_intellektualnogo_potenciala_rossiyskih_predpriyatii.pdf [in Russian].

4. Komkov V. *Problemy ekonomicheskogo rosta v Respublike Belarus'* [Problems of economic growth in the Belarus Republic]. *Bankovskii Vestnik – Bank Bull.*, 2013, No. 16 (597), pp. 3–6 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 5 липня 2013 р.
